

KİTAP TANITIMI

Gürsoy AKÇA, *Osmanlı Devletinde Bilgi ve İktidar*, Palet Yay., Konya 2009, (356 s.).

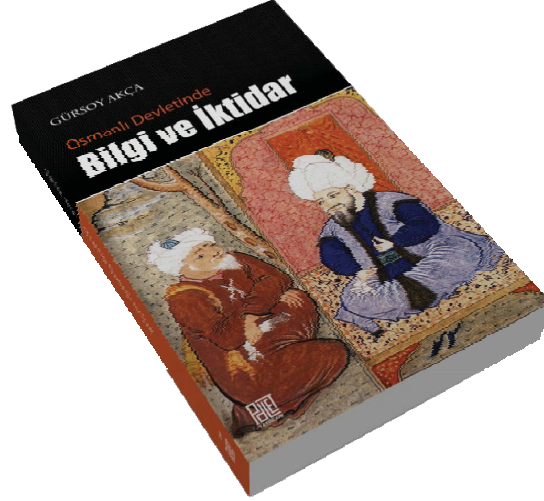
Yunus İNCE*

İnsanlığın medeniyet yolculuğunun üç büyük evrim aşamasından oluştuğu kabul edilmektedir. *Neolitik Dönem*de tarım başlamış; bu tecrübeden hareketle dönemin toplumu tarım toplumu olarak adlandırılmıştır. Avrupa’da buharın makinelerde kullanımı ile başlayan sanayi devrimi (XVIII. yy) ile tarım toplumları dönemi kapanmış, yeni toplumsal aşama sanayi ile tanımlanmıştır. Günümüz toplumu sanayii üretenin bilgi olduğu gerçeğinin farkına varılmasının da etkisi ile *bilgi toplumu* şeklinde tanımlanmaktadır. Bu nedenle insanlığın medeniyet serüveninin üçüncü aşaması ile ilgili eserine Alvin Toffler, *Üçüncü Dalga*¹ adını vermiştir. Türk toplumu hâlihazırda modernleşmekte/sanayileşmekte olan toplumlar arasında gösterilmektedir. Sanayi toplumu olamamış bu toplum XXI. yy’ın yeni değeri olarak gösterilen bilgi toplumu olma yolunda nerede konumlandırılabilir? Ya da bu yeni dönem bu toplum için ne ifade etmektedir? Çoğaltılması mümkün olan bu sorularda toplumun özne olmasından hareketle cevaplar, toplumun mevcut şeklinin oluşturu dinamiklerini barındıran mazisinde aranmalıdır. Öyle ki maziden hâle, hâlden istikbale yolculuklarında toplumlara bir önceki dönemleri sosyal hafıza misyonu ile rehberlik ederler. Sözü edilen toplumsal hafızanın rehberliğinde geleceğe dair tasavvurlar oluşturulur. Bu anlamda tarih milletlerin hafızasıdır. Topluma dair sorulara tatminkâr cevaplar/çözümlemeler ancak geçmişin sağlam bilgisine sahip olmakla mümkündür. Burada yukarıdaki değerlendirmeler çerçevesinde, Türk toplumunun geçmişinin bilgisini sağlaması bakımından, kıymetli bulduğumuz *Osmanlı Devletinde Bilgi ve İktidar*² adlı çalışma ana hatları ile tanıtılmaya çalışılacaktır.

* Arş.Gör. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Elemanı. yince@selcuk.edu.tr

¹ Alvin Toffler, *Üçüncü Dalga*, Koridor Yayınları, İstanbul 2008.

² Gürsoy Akça, *Osmanlı Devletinde Bilgi ve İktidar*, Palet Yayınları, Konya 2009.

Kitap, Gürsoy AKÇA tarafından kaleme alınmıştır. Kitabın, Molla Fenarî ve Yıldırım Bayezid'in bir minyatürü esas alınarak oluşturulan kapağı, içeriğini yetkin bir şekilde yansıtmaktadır. Bilindiği üzere Molla Fenarî (ö.1431), birçok araştırmacı tarafından Osmanlı Devleti'nin ilk şeyhülislamı olarak kabul edilmektedir. Yıldırım Bayezid (1389-1402) ise, Anadolu birliğini sağlama ve merkezîleşme çabaları ile tanınmaktadır. Yıldırım Bayezid'in, Anadolu birliğinin sağlanması çabalarının da bir parçasını oluşturduğu, merkezî devlet yapılanması yönündeki girişimleri, şeyhülislamın ulemanın reisi olma konumu çerçevesinde düşünüldüğünde seçilen kapağın, kitabın başlığını ve içeriğini hakkıyla temsil ettiği değerlendirilebilir.

Bibliyografya ve dipnotlar, metnin dönemin kaynakları temelinde tesis edilmeye çalışıldığına işaret etmektedir. Kaynak seçimindeki gösterilen hassasiyet, eserin başında ileri sürülen tezin ispatına yönelik sonuçların güvenilirliğini artırdığı gibi; eserin bilimsel kıymetini de artırmıştır. Tarih çalışmalarının kıymetlendirilmesinde temel tarihsel kaynakların kullanılmışlığının belirleyiciliği tartışmazdır. Bu anlamda tarih alanında tarihsel kaynaklar incelenmeksizin gerçekleştirilen bir girişim, hukuk alanında, şahitler ve kanıtlar dikkate alınmaksızın şifahî söylenilerden hareketle hüküm vermekten farksız olacaktır.

Çalışmanın giriş bölümünde konunun genel çerçevesi belirlenerek, geleneksel/İslamî bir eğitimin ürünü olan ulema ile Batı toplumunda sınıf çatışmaları etkisinde şekillenen aydın kavramlarının karıştırılmamasının gereği/önemi vurgulanmıştır. Kavramların insan düşünce eyleminin temel araçları olduğu ve tarihî çalışmalarda anakronizmin önemli nedenlerinden birisinin kavramların yanlış kullanımından kaynaklandığı göz önüne alındığında, sözü edilen iki kavramın (ulema ve aydın) farklılıklarının belirlenmesinin önemi daha anlaşılır olacaktır. Osmanlı siyasi sisteminde ulema, devletten bağımsız geçim araçlarına sahip ol-

maması nedeniyle, devlet karşısında merkez-kaç bir güç odağı oluşturamamıştır. Dolayısıyla Osmanlı uleması, varlığını devletin varlığında görmüş; devletin ihtiyaç duyduğu insan ihtiyacını yetiştirmek işlevini yerine getirmiş fakat devlet sistemini sorgulayan bir düşünce sistemi geliştirememiştir. Batı toplumlarındaki sınıf mücadelelerinin ürünü olarak ortaya çıkması nedeniyle devlet imkânları dışında sosyo-ekonomik varlık dinamiklerine sahip olan Batılı aydın, Osmanlı ulemasından farklı bir gelişim ve sosyo-politik etkinlik düzeyi ortaya koymuştur.

Kitabın birinci bölümünde genel olarak Osmanlı devlet ideolojisinin oluşum süreci, bu süreçte ulemanın misyonu, bağlı olarak devletin teokratikliği/pratikliği tartışmaları konu edilmiştir. Yazara göre; Osmanlı Devleti daha kuruluş döneminden itibaren yerleşik/Sünnî değerleri esas alan bir İslam'ı benimsemiştir. Fakat devletin resmi ideolojisini Sünnî İslam'ın oluşturması, devletin teokratik bir niteliğe sahip olduğunu belirlememektedir. Öyleki Osmanlı devleti din maslahatından çok devlet maslahatı kaygısı ile hareket etme eğiliminde olmuştur. Hatta din maslahatı ile uyuşması en azından tartışılır olan uygulamalarında dinsel meşruiyet ulemanın fetvaları ile sağlanmıştır. Kitapta devletin teokratik olmadığı düşüncesi, iktidarın daha önceki Türk devletlerinin aksine, hükümdar ailesine değil, mutlak manada padişaha ait olması gerçeğinde de temellendirilmiştir. Padişah, kendi adına hükmetme yetkisi ihsan ettiği kulları vasıtasıyla devleti yönetmektedir. Bu çerçeveden hareketle çalışmada egemenlik kullanımında dinsel dinamiklerin belirleyiciliğinden çok örfî dinamiklerin belirleyiciliği değerlendirilmektedir. Siyasal iktidarın niteliği patrimonyalizm/sultanizm başlığı altında tartışılmıştır.

İkinci bölümde Osmanlı ulemasının Osmanlı sosyo-politik örgütlenmesindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Nitekim Osmanlı sisteminde ulema, peygamberlerin varisi sıfatıyla doğruyu gösteren bir topluluk olarak kabul edilmişlerdir. Hanedan mensupları dahi öldürülebilirken ulemanın siyaseten cezalandırma amaçlı malları müsadere edilemezdi ve öldürülemezlerdi. Ancak bu ilkenin pratikte istisnalarının olduğu da bilinmektedir ve eserin ilgili bölümünde istisnâî nitelikteki uygulamalar açıklanmıştır. Ulemanın halk ve devlet katındaki değerine değinilmesinin ardından, ulema sınıfının yetişmesinde etkili olan faktörler belirtilmiştir. Buna göre: Osmanlılar, Büyük Selçuklu Devleti ile Anadolu Selçuklu Devleti'nin mirasının üzerine devletlerini bina etmişlerdir. Bu anlamda Osmanlı devlet teşkilatlanmasında söz konusu iki devletin geleneklerinden yararlanılmıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılmasında Oğuz/Türkmen İsyanı'nın (1153), Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasında da Babaî İsyanı'nın (1240) gibi göçebe karakterli isyanların etkili olması, Osmanlıları, yerleşik değerler üzerine oturtulmuş bir devlet yapılanmasını benimsemeye sevk etmiştir. Söz konusu devlet yapılanmasının sistemleştirilmesi Sünnî ulema tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde öncelikle Osmanlı medrese sisteminin oluşturunca dinamikleri ele alınmıştır. İslâm dünyasında medrese geleneğinin ilk temsil-

cisi olan Nizamiye Medreselerinin Büyük Selçukluların varlıklarına yönelen Şii/Karmatî akımlara karşı devletin inanç temellerini, dolayısıyla varlığını savunacak Sünnî ulema kadrolarının yetiştirilmesi ihtiyacı ile ilgili olduğu dikkate alınarak, yukarıda işaret edilen mirasa uygun olarak, Osmanlı devletindeki medrese geleneğinin de bu misyonun sürdürdüğü vurgulanmaktadır. Bu misyon çerçevesinde devletin medreselerden öncelikli beklentisi ihtiyaç duyduğu insan unsurunu yetiştirmesidir. Yine bu bölümde devletin ulema kadrolarına bakışı ortaya konulmuş; ulemanın başı şeyhülislâmın ve şeyhülislâmlık makamının toplumsal ve politik konumlanışı ile ulemanın devlete eklemlenışı konuları tartışılmıştır.

Osmanlı Devletinde, devlet ideolojisinin temelini teşkil eden Sünnî İslam çizgisi içerisinde kalan ulema mensuplarının mallarının müsadere edilmediği ve ölüm cezasına çarptırılmadıkları belirtilmiştir. Öte yandan devlet ideolojisini, dolayısıyla devlet varlığını tehdit eden düşüncelere ve faaliyetlere bulaşan ulema mensuplarının yine ulema fetvalarıyla öldürüldükleri de bilinmektedir. Dördüncü bölümde Osmanlı dinî-sosyal ve dinî-politik yapılanmasına ortadoks ve heteredoks çevrelerden gelen eleştiriler, bu çevrelerin düşünceleri ile ilgili ulemanın sergilediği yaklaşımlar ve tutumlar, bağlı olarak ulemanın devlet ideolojisini oluşturu ve koruyuculuk misyonu açıklanmıştır.

İslâm ulemasının bilimsel tartışmalara en çok konu olduğu alanlardan birisi her halde modernleşme karşısındaki tutumları ve davranışlarıdır. Batı bilimsel ve teknolojik gelişmişliğinin İslâm dünyasında üretilmemiş olmasının ulema bağlamından başlayan tartışmalar tarihsel, sosyolojik, teolojik ve etik bağlamları içeren geniş bir yelpazede devam etmektedir. İslâm ilim geleneğinin bir halkası olan Osmanlı ulemasının modernleşme algısı ve modernleşme uygulamalarına tepkisi çalışmanın beşinci bölümünde konu edilmiştir. Güçlü argümanlarla ulemanın modernleşme karşıtı konumlandırılışının en azından tartışılır olduğunun ortaya konduğu görülmektedir.

Son bölümde Osmanlı ilmiyesinin, çağın gereği olan modern sosyo-politik koşullar karşısındaki durumu, işlevsizleşmesi ve modern düşünce sistemine alternatif üretemeyerek tasfiyesi süreci fonksiyonalist bir perspektiften konu edilmiştir.

Osmanlı Devletinin yeterince incelenmemiş bir alanına dair kaleme alınmış olan ve yöntem olarak kronolojik bir sıra takibinden ziyade olayların analitik değerlendirilmesinin esas alındığı gözlemlenen çalışmada genel olarak; girişte hedeflenen bilimsel amaçlara ulaşıldığı belirtilmelidir. Disiplinler arası bir yaklaşımla ve karşılaştırmalı bir yöntemle konuların ele alınıp değerlendirilmiş olması çalışmaya özgünlük kazandırmıştır. Seçilen konuya dair alt başlıklarda örnek olaylardan hareketle genel değerlendirmelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Metinde bazı teknik hatalar (yazım ve imla yanlışları) bulunsa da bilimsel eserlerde nadir rastlanan akıcı bir dil kullanılmıştır. Kitabın tarih ve tarih sosyolojisi alanlarına özgün bir katkı olduğu kanaatindeyiz.